
Okruchy świętości. Relikwie Drzewa Krzyża Świętego. Stauroteka z Ostrowa Lednickiego

W roku jubileuszu 1050. rocznicy chrztu Polski Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy przygotowało kilka wystaw. Jedną z ekspozycji była prezentacja dotycząca wymienionej w tytule stauroteki. Autorem wystawy oraz jej naukowego opracowania jest Janusz Górecki, spod którego pióra wyszedł również katalog wystawy. Komputerowe przygotowanie plansz oraz aranżacja ekspozycji to z kolei dzieło Wojciecha Kujawy. Obaj autorzy podjęli próbę ukazania dawnego świata skupionego wokół lednickiej stauroteki — starali się ten świat odtworzyć oraz naskicować historię związaną z dziejami relikwii Drzewa Krzyża Świętego, którego cząstki przechowywane były w różnej rangi obiektach.

Otwarta 8 kwietnia 2016 roku ekspozycja udostępniona została w budynku wystawowym w Dziekanowicach przy licznych udziałach zaproszonych gości, w tym księdza arcybiskupa Wojciecha Polaka Metropolity Gnieźnieńskiego Prymasa Polski oraz księdza arcybiskupa Józefa Kowalczyka Prymasa Seniora.

Główną osią wystawy jest sygnalizowany w jej tytule szczególny przedmiot — odnaleziona na Ostrowie Lednickim stauroteka. Przedmiot ten (oraz jemu podobne) służył do przechowywania wyjątkowej relikwii — związanego z męką oraz śmiercią Chrystusa fragmentu Drzewa Krzyża Świętego. To jedyna stauroteka typu krzyżowego pochodząca z obszaru Polski. To również najstarsza spośród staurotek, jakie trafiły na ziemię znajdujące się we władaniu dynastii piastowskiej.

Pozostałe wątki wystawy przybliżają historię Drzewa Krzyża oraz stanowią wyprawę ku światu związanemu z burzliwymi dziejami tej relikwii, które jeszcze do dzisiaj kryją w sobie wiele zagadek. Wokół owego relikwiarza toczy się więc opowieść o przedmiocie, który odmienił losy świata chrześcijańskiego, bowiem wraz z odnalezieniem Krzyża Świętego świat ów nie był już nigdy taki sam jak wcześniej. Ekspozycja ukazuje niezwykle ciekawą i pełną zaskakujących zwrotów akcji historię Krzyża, prowadzi zwiedzającego ku światu chrześcijańskiej ekumeny przesiąkniętej ogromnym ładunkiem wiary i mistycyzmu. Pokazuje, jak szeroko forma krzyża oddziaływała na dawną architekturę oraz jakie ślady związane z an-

tyczną oraz postantyczną filozofią krzyża przetrwały do naszych czasów w budowlach Ostrowa Lednickiego. Akcentuje możliwy związek lednickiej stauroteki z krzyżowymi basenami chrzcielnymi, w jakie wyposażona została przypałacowa kaplica na Ostrowie Lednickim.

Skupiając się na relikwiarzu z Lednicy, wystawa nie pomija również prezentacji innych staurotek oraz relikwii Krzyża, których liczne części gromadzone były na dworach polskich władców oraz w przeróżnej rangi kościołach. Tak nakreślona narracja łączy się ze sformułowaniem wielu pytań dotyczących historii Krzyża Świętego, jego relikwiarzy oraz licznych oddziaływań formy krzyża na budownictwo sakralne i memorialne. Warto przytoczyć najważniejsze z nich: Co stało się z Krzyżem Chrystusa?, Gdzie go ukryto?, Kto i kiedy go odnalazł?, Kto go podzielił?, Gdzie przechowywano jego fragmenty?, W jaki sposób jego części rozchodziły się po świecie chrześcijańskim?, Jakie znaczenie miał Krzyż dla cesarzy Wschodu i Zachodu?, W jaki sposób okruchy Drzewa Świętego trafiły do ziemi Piastów — w tym na Ostrów Lednicki?, Czy istnieje jakikolwiek związek stauroteki lednickiej z chrztem Mieszka I?, Jaką rolę odgrywał krzyż w architekturze?

Odpowiedzią na tak postawione pytania jest podjęta przez autorów wystawy próba wyjaśnienia wielu spornych kwestii łączących się ze stauroteką lednicką i historią relikwii Drzewa Świętego Krzyża. Na ekspozycji dzieje się to przez prezentację następujących zagadnień:

- 1) Miejsce odnalezienia Krzyża Świętego — Jerozolima w 325 roku
- 2) Wygląd Krzyża. Pal i stauros. Drzewo męki i Zmartwychwstania
- 3) Pierwszy podział relikwii oraz ich najstarsza ekspozycja (335 rok)
- 4) Początki kultu Krzyża
- 5) Wyjaśnienie tajemnicy Krzyża
- 6) Zagrabienie Krzyża przez Persów oraz odzyskanie przez chrześcijan
- 7) Kolejne podziały relikwii
- 8) Imperialny pałac basileusów Bizancjum oraz patriarchat Konstantynopola jako główne centra podziałów *lignum crucis*
- 9) Rzym — *civitas crucis*
- 10) Dzieło A. Frolowa — najpełniejsze studium historii Krzyża i jego relikwiarzy
- 11) Postanowienia synodalne dotyczące Krzyża oraz relikwiarzy do jego deponowania
- 12) Najstarsze ślady kultu Krzyża w Polsce
- 13) Miejsce odnalezienia stauroteki z Ostrowa Lednickiego na tle topografii wyspy
- 14) Opis relikwiarza
- 15) Najstarsza dokumentacja fotograficzna lednickiej stauroteki (1962–1964)
- 16) Stan obecny relikwiarza
- 17) Tropi związane z odsłanianiem tajemnic tej stauroteki
- 18) Wartość artystyczna, naukowa oraz ideowa tego zabytku
- 19) Młodsze stauroteki z obszaru ziem Polski — krakowskie oraz z Łęczycy
- 20) Główne miejsca zdeponowania relikwii Drzewa Krzyża Świętego w Polsce
- 21) Późniejsze znaczenie tej relikwii na dworze Jagiellonów
- 22) Sakralne kodowanie architektury — idea krzyża zaklęta w kamieniu

Ryc. 1. Uroczystość otwarcia wystawy przez jej autora i kuratora dr. Janusza Góreckiego z udziałem księdza arcybiskupa Wojciecha Polaka Metropolity Gnieźnieńskiego Prymasa Polski oraz księdza arcybiskupa Józefa Kowalczyka Prymasa Seniora; fot. Andrzej Ziółkowski

23) Krzyż w architekturze martyrionów

24) Krzyż w formie basenów chrzcielnych

25) Oktogon krzyżowy z Ostrowa Lednickiego (kaplica pałacowa)

26) Dalsze tajemnice kaplicy Mieszka I — lednickie urządzenia chrzcielne

27) Znaczenie stauroteki z Ostrowa Lednickiego jako niezwykle istotnego elementu wielowymiarowości kultury najstarszego państwa polskiego oraz jego związków z chrześcijańskimi i cywilizacyjnymi centrami europejskiej ekumeny.

Zasygnalizowane tu wątki wystawy rozwinięte zostały na barwnych planszach zakomponowanych w przestrzeni sali, którą zaaranżowano w formie sakralnego wnętrza doby romańskiej. Wystrój plastyczny dopełniono przez umieszczenie na ścianach fresków z przedstawieniami miejsc najważniejszych wydarzeń historii Drzewa Krzyża Świętego oraz depozycji jego części — jerozolimskiej Golgoty, kościoła Świętego Krzyża Jerozolimskiego w Rzymie oraz pałacu Bukoleon z Konstantynopola. W centralnym miejscu sali zwiedzający ma dostęp do przedmiotu, wokół którego rozgrywa się wielonurtowa narracja wystawy — lednickiej stauroteki. Oryginalną substancję tego szczególnego zabytku można podziwiać, wsłuchując się w muzyczną ścieżkę wystawy opartą o akordy muzyczne epoki średniowiecza. Zwieńczenie ekspozycji stanowi prezentacja wybranych publikacji ukazujących staurotekę z Ostrowa Lednickiego — monografii oraz katalogów naukowych, w których obiekt ten jest obecny.

Jestem przekonany, że tak wielonurtowa prezentacja stauroteki lednickiej, dopełniona obszernym siedemdziesięciodwustronicowym katalogiem i ulotką pozwala zwiedzającemu na odpowiednią ocenę tego niewielkiego znaleziska oraz

dostrzeżenie jego związków z obecną na dworze pierwszych Piastów wiarą w krzyż, chrztem i lednickimi basenami chrzcielnymi, krzyżową formą pałacowej kaplicy na Ostrowie Lednickim. Ukazuje także możliwe liczne powiązania z największymi kręgami kulturowymi ówczesnej Europy, bowiem relikwiarz ten mógł stanowić dar cesarski upamiętniający chrzest Mieszka I na Ostrowie Lednickim.

Ryc. 2. Zaproszeni goście podczas kuratorskiego oprowadzenia po wystawie; fot. Andrzej Ziółkowski

Ryc. 3. Prymas Polski Wojciech Polak z dyrektorem Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy prof. dr. hab. Andrzejem M. Wyrwą (za gablotą) oraz zaproszonymi gośćmi oglądają staurotekę z Lednicy; fot. Andrzej Ziółkowski

Ryc. 4. Wejście na ekspozycję otwiera fotografia wykonanej z drewna rzeźby ukrzyżowanego Chrystusa znanej z Moguncji (około 750 roku); fot. Wojciech Kujawa

Ryc. 5. Fragment ekspozycji z widocznym na ścianie freskiem pałacu Bukoleon oraz planszami opowiadającymi historię relikwii Krzyża; fot. Wojciech Kujawa

Ryc. 6. Aranżacja głównej sali wystawy stanowi nawiązanie do wnętrza sakralnego. Centrum ekspozycji wypełnia gablotę z ledniczką stauroteką oraz ukazaną na planszach historią tego obiektu. Gablotę ustawiono na podłodze ozdobionej w stylu manierystycznym inspirowanym dawnymi mozaikami z przedstawieniami narzędzi męki Pańskiej; fot. Wojciech Kujawa

Ryc. 7. Stauroteka z Ostrowa Lednickiego. Najstarszy relikwiarz Drzewa Krzyża Świętego odnaleziony na ziemiach Polski odkryto na wyspowej rezydencji pierwszych Piastów. Fotografia przedstawia wieko stauroteki wykonane ze złożonej srebrnej blachy. Otwarte krzyżowe wycięcie oraz hierogram Chrystusa (XC) wskazują na warsztat bizantyjski (2. połowa X – 1. połowa XI wieku); fot. Piotr Namiota

Ryc. 8. Publikacje na temat stauroteki lednickiej udostępnione w mniejszej sali bocznej; fot. Wojciech Kujawa